

kezi haline gelmiştir. Şehirde yetişen İslâm âlimlerinin bazıları şunlardır: Nadr b. Arabî, Ebû'l-Hasan Mahled b. Yezîd, Ali b. İsâ el-Usturlâbî, Ahmed b. Abdülmelik, Ebû Katâde, Esed b. Furât, Ebû Arûbe, İbn Mâteveyyh, İbn Hamdân (geniş bilgi için bk. Şeşen, *Harran Tarihi*, s. 83-113). Harran, Selçuklular'dan itibaren Hanbelî mezhebinin en önemli merkezlerinden biri olmuştur. Buradan pek çok Hanbelî fakihî ve hadis âlimi çıkmıştır; bunların en önemlisi Takıyyüddin İbn Teymiyye'dir.

BİBLİYOGRAFYA :

BA, TD, nr. 64, s. 397-398; Belâzürî, *Fütüh* (Fayda), s. 249-251, 259, 268; Ya'kûbî, *Târîh*, I, 29, 157; II, 157, 337-338, 342, 354, 359, 365, 405, 426, 501; İbn Hurdâzbih, *el-Mesâlik ve'l-memâlik*, s. 73, 96, 175, 215, 226, 246; Mes'ûdî, *el-Tenbîh*, s. 79, 105, 122, 127, 130, 161, 325; İbn Havkal, *Şüretü'l-arz*, s. 210, 226; Makdisî, *Ahşenü't-tekâsîm*, s. 54, 60, 137, 141, 142, 145, 149; İbn Cübeyr, *er-Rihle*, Beyrut 1400/1980, s. 219-223; Yâkût, *Mu'cemü'l-büldân* (Cündî), II, 271-273; İbnü'l-Esîr, *el-Kâmil*, bk. İndeks; İbn Ebû Usaybia, *Üyünü'l-enbâ*, Kahire 1299, I, 116; İbn Şeddâd, *el-A'lâku'l-haîre* (nşr. Yahyâ Abbâre), Dimaşk 1978, III/1, s. 4, 40-45; Evliya Çelebi, *Seyahatnâme*, II, 146-147; A. Mez, *Die Stadt Harran biz zum Einfall der Araber*, Strassbourg 1892; Fikret İşıltan, *Urfa Bölgesi Tarihi*, İstanbul 1960, s. 5, 6-11, 12-21, 22-23; Cengiz Orhonlu, *Osmanlı İmparatorluğunda Aşiretlerin İskân Teşebbüsü: 1691-1696*, İstanbul 1963, s. 43, 50, 59; İhsan Abbas, *Şezerât min kütübün mefkûde fi't-târîh*, Beyrut 1988, s. 167-174; Yusuf Halaçoğlu, *XVIII. Yüzyılda Osmanlı İmparatorluğu'nun İskân Siyaseti ve Aşiretlerin Yerleştirilmesi*, Ankara 1988, s. 136-138; Ramazan Şeşen "Harran ve Türk-İslâm Tarihindeki Yeri", *Şanlıurfa ve GAP Sempozyumu Bildirileri*, İstanbul 1988, s. 159-167; a.mlf., *Harran Tarihi*, Ankara 1993; Aynur Özfi-rat, *Eski Çağda Harran*, İstanbul 1994; *Harran Üniversitesi'nin Bilimsel Temelleri, Harranlı Bilim Adamları*, Kayseri 1995; D. S. Rice, "Mediaeval Harrân", *Anatolian Studies*, II, London 1952, s. 36-84; T. H. Weir, "Harrân", *IA*, V/1, s. 299-300; G. Fehérvári, "Harrân", *EP* (Fr.) III, 233-237; A. Shapur Shahbazi, "Carrhae", *EI*, V, 9-13.

RAMAZAN ŞEŞEN

HARRAN ULUCAMİİ

(bk. ULUCAMİ).

HARRÂNÎ, Hayât b. Kays

(حياة بن قيس الحراني)

(ö. 581/1185)

Mutasavvîf.

581'de (1185) seksen yaşlarında vefat etmiş olmasına bakılarak VI. (XII.) yüzyılın başında doğduğu söylenebilir. Hakkında bilgi veren kaynakların çoğu adını Ha-

yât b. Kays el-Harrânî (meselâ bk. Câmî, s. 535), bazıları ise Hayât b. Kays b. Recâl (Rehâl) b. Sultân el-Ensârî el-Harrânî (Zehebî, *A'lâmü'n-nübelâ*, XXI, 182) şeklinde kaydeder. Seyyah İbn Cübeyr, 580 yılı Rebülevvel ayında (Haziran 1184) Harran'daki zâviyesinde ziyaret ettiği şeyhin adını Ebû'l-Berekât Hayyân b. Abdülazîz şeklinde anar ve yaşının seksenin üzerinde olduğunu belirtir (*er-Rihle*, s. 220). Şarkiyatçı D. S. Rice, aslında *er-Rihle*'de şeyhin adının geçmediğini, bu ismin eseri yayımlayan W. Wright tarafından eklendiğini söyler (Şeşen, s. 43). Şeyhin künyesindeki Ensârî nisbesi onun sahâbe soyundan geldiğine inanıldığını gösterir. Dindar bir kişi olduğu kaydedilen babası Kays'ın nerede ikamet ettiği bilinmemektedir. Şeyh Hayât'ın Harran'da eli yalı Hüseyin el-Bevârî'nin sohbetlerinde bulunduğu, namazlarını sürekli olarak cemaatle kıldığı rivayet edilir.

İyi halî ve kerâmetleriyle tanınan Hayât b. Kays'ın (Zehebî, *el-İber*, III, 81), Sultan Nüreddin Zengî ve Selâhaddin-i Eyyûbî tarafından ziyaret edilmiş olması çağındaki şöhretini ve nüfuzunu göstermesi bakımından önemlidir. Sultan Nüreddin'i Haçlılar'la savaşa teşvik etmiş, ona duacı olmuştur. Sultan Selâhaddin de şeyhin kendisi için dua etmesini istemiş, ancak onun Musul üzerine yürümesi yönündeki tavsiyesini dinlemediğinden düzenlediği sefer sonuçsuz kalmıştır (Zehebî, *A'lâmü'n-nübelâ*, XXI, 182; İbnü'l-İmâd, IV, 269).

Harran'da adını taşıyan mescidin kible tarafında inşa edilen zâviyesinde irşad faaliyetinde bulunan Hayât b. Kays bölgenin en çok saygı gösterilen şeyhi haline gelmiş ve çevresinde birçok mürid toplanmıştı. 581 Cemâziyelevvelinde (Ağustos 1185) vefat eden şeyhin türbesini ziyaret ve onunla teberrük etme geleneği günümüze kadar devam etmiştir.

Şeyh Hayât'ın türbesi Harran'ın batısında ve surların dışında bulunmaktadır. İbn Cübeyr, Harran'ı ziyaret ettiği zaman burada bir mescid ve zâviye ile şeyhin oturduğu bir ev bulunduğunu söyler. Oğlu Ömer'in 592'de (1196) yaptırdığı türbenin kitabesi M. van Berchem ve Rice gibi şarkiyatçılar tarafından yayımlanmıştır.

İbnü'l-İmâd'ın "ulu şeyh" ve "ünlü velî" diye tanıttığı (*Şezerât*, IV, 269) Şeyh Hayât'a göre temkinli bir sūfînin sahip olduğu mârifet onun dindarlığını gölgelemez. Samimi bir mürid gevşeklik ve bıkmılık göstermeden zikre devam eder.

Gönlünde Allah korkusunun yer etmesini ve keşf ehlinin hallerini temaşa etmeyi isteyenler helâl yemelidir. Yedikleri lokmaya dikkat etmeyenler vuslattan ve melekütu temaşadan mahrum kalmışlardır. Şeyh Hayât, ibadete vesile olması gereken zühdün geçim yolu haline getirilmesini ısrarla tavsiye ederdi (Şa'rânî, I, 132).

Kaynaklarda Şeyh Hayât güler yüzlü, yumuşak huylu, cömert, gece ibadetine düşkün, inzivayı seven bir velî olarak tanıtılır. Ebû'l-Hasan el-Kureşî, Şeyh Hayât'ın Ma'rûf-i Kerhî, Abdülkâdir-i Geylânî ve Akil el-Menbicî gibi ölümünden sonra da tasarruf sahibi olan dört velîden biri olduğunu söyler (*a.g.e.*, I, 132). Harran halkı bugün bile yağmur duasına çıktığı zaman onu vesile ederek Allah'tan rahmet istemektedir.

BİBLİYOGRAFYA :

İbn Cübeyr, *er-Rihle*, Beyrut 1400/1980, s. 220; Zehebî, *A'lâmü'n-nübelâ*, XXI, 181-182; a.mlf., *el-İber*, III, 81; İbnü'l-Mülâkkın, *Tabakâtü'l-evliyâ*, s. 430; Câmî, *Nefehât*, s. 535; Şa'rânî, *et-Tabakât*, I, 132; Münâvî, *el-Kevâkıb*, II, 95; İbnü'l-İmâd, *Şezerât*, IV, 269; Muhammed b. Ali Bihbihân, *Hayrâtiyye*, Kum 1412, s. 388; Nebhânî, *Kerâmâtü'l-evliyâ*, I, 410; Ramazan Şeşen, *Harran Tarihi*, Ankara 1993, s. 22, 43.

SÜLEYMAN ULUDAĞ

HARRÂNİLER

Milâttan önce III. binyıldan milâttan sonra XIII. yüzyıl ortalarına kadar varlıklarını sürdüren Harranlı putperestler.

Yerleşim merkezleri olan Harran'a nisbetle komşularının Harrânîler adını verdiği topluluk İslâmî kaynaklarda bu isimle, ayrıca Harnânîler ve Harbânîler şeklinde zikredilmiş, Kesdânîler (Kasdeliler), Keldânîler ve Nabatîler olarak da anılmıştır. Halife Me'mûn'dan sonraki döneme ait kaynaklarda Harranlı Sâbiiler şeklinde bir adlandırma daha görülmekle birlikte Bîrûnî, İbnü'n-Nedîm, Hamza el-İsfahânî ve Ebû Abdullah Muhammed el-Hârizmî gibi müelliflerin belirttikleri gibi Me'mûn dönemi öncesindeki Harrânîler'in Sâbiî adıyla bir ilgisi yoktur.

İbnü'n-Nedîm'in *el-Fihrist*'inde verdiği ayrıntılı bilgilere göre Me'mûn, 830'da Bizans'a karşı çıktığı hayatının son seferi sırasında Harran'a uğradığı zaman kendisini karşılayanlar arasında özel giysileri ve saç tipleriyle dikkat çeken paganist Harrânîler de vardı. Me'mûn onlara kim olduklarını sorunca, cizye hukukuna tâbi

Harrânîler olduklarını söylediler; ancak bu cevabın Me'mûn'u tatmin etmemesi onları telâşlandırdı. Me'mûn, Harrânîler'den ya müslüman olmalarını veya cizye karşılığında İslâm devletinde yaşama hakkından faydalanabilmeleri için Allah'ın Kur'an'da isimlerini andığı dinî gruplardan birine girmelerini istedi; aksi takdirde Bizans seferinden döndüğünde hepsini cezalandıracağını bildirdi. Bunun üzerine Harrânîler'den bir kısmı hıristiyan, bir kısmı da müslüman oldu; kalanlar ise o sırada Güney Mezopotamya'da yaşayan ve dışa kapalı bir cemaat yapısına sahip olduklarından fazla dikkati çekmeyen Sâbiîler'in adını benimseyerek bundan sonra Harranlı Sâbiîler ismiyle anılmaya başlandılar. Bu bilgiler Harrânîler'in, Me'mûn'un ağır tehdidi karşısında bir kurtuluş yolu olarak gördükleri zimmîlik statüsünü devam ettirebilmek için Sâbiî ismine sığındıklarını açıkça göstermektedir. Nitekim Bîrûnî de Me'mûn döneminden önceki Harranlı putperestlerin komşularınca "putperestler" veya "Harrânîler" olarak adlandırıldığını vurgulamakta, fakat Sâbiî isminden söz etmemektedir (*el-Âşârü'l-bâkiye*, s. 315).

Harran'ın tarihte bilinen erken dönemlerinden Moğollar'ca yerle bir edildiği XIII. yüzyıla kadar, ay tanrısı Sin liderliğindeki yıldız ve gezegen kültüne dayalı paganist dinî yapılarını devam ettiren Harrânîler'le ilgili kaynaklar başlıca üç grupta toplanabilir. Bunlardan birincisi Harrânîler'e ait olan yazılı kaynaklardır. İbnü'n-Nedîm'in *el-Fihrist*'inde naklettiği "Beş Sır Kitabı", İbn Vahşiyye'nin Ârâmîce bir nüshadan Arapça'ya tercüme ettiği *el-Filâhatü'n-Nabatiyye* ve yine Ârâmîce'nin bir diyalektinden Süryânîce ve Arapça'ya kısmen tercüme edilen "Bâbânî Kitabı", Harrânîler'e ait önemli yazılı kaynaklar arasında zikredilebilir. Orijinal nüshaları mevcut olmamakla birlikte Süryânîce ve Arapça çevirileri bulunan bu kaynaklar Harrânîler'in inançları, ibadetleri ve diğer özellikleriyle ilgili ilk elden bilgiler ihtiva etmektedir. Onlar hakkında ikinci kaynak, Harran ve civar bölgelerinden elde edilen arkeolojik bulgu ve kalıntılardır. Bu malzeme arasında Asurca ve Süryânîce kitâbeler, çeşitli figür ve kabartmalarla mezar ve tapınak kalıntıları bulunmaktadır. Bu konuda üçüncü tür kaynak ise Ortaçağ'a ait Arapça ve Süryânîce eserlerdir. Harrânîler'in tarihleri, inançları ve ibadet sistemlerine dair çeşitli bilgileri, gözlem ve değerlendirmeleri ihtiva eden bu kaynaklar arasın-

da Tel Mahreli Dionysius, Bar Habraeus ve İbn Meymûn (Maimonides) gibi gayri müslim yazarların eserleriyle başta Mes'ûdî, İbnü'n-Nedîm, Bîrûnî, İbn Hazm ve Şehristânî olmak üzere Abdülkâhîr el-Bağdâdî ve Şemseddin ed-Dîmaşkî gibi birçok İslâm âlimince kaleme alınmış kitaplar sayılabilir.

Tarih boyunca Harrânîler eski Mezopotamya politeizmine bağlı kaldılar. Uzun zaman hâkimiyetleri altında yaşadıkları Asur ve Bâbilliler'in yıldız ve gezegenleri temsil eden tanrılar kültü Harrânîler'in inanç sistemlerinin merkezini oluşturdu. Asur ve Bâbil dönemlerinden İslâmî döneme kadar yedi gezegenle ilişkili tanrılar (Sin, Şamaş, İştâr ya da Atargatis, Mara Samya ya da Ares, Gırgıs, Bel ve Nabu ya da Nabig) ve bunların ailelerinden oluşan tanrılar grubu (Sin'in eşi Ningal, ateş tanrısı Nusku ve Nusku'nun eşi Sadar-nunna gibi) Harran panteonuna hâkim oldu. Tanrılar panteonunun zirvesinde sürekli olarak ay tanrısı Sin vardı. Harrânîler'in Sin kültü ve bu kültü temsil eden E-hul-hul, Uzumu ve Deyr Kâdî gibi Harran'daki meşhur tapınaklar, Asur ve Bâbilliler döneminden itibaren Harran'ı ve Harrânîler'i bölgede şöhrete kavuşturan başlıca âmiller oldu. Öyle ki yörenin kralıkları arasında yapılan antlaşma ve sözleşmelerde Harrânîler'in ay tanrısı Sin'in adı yer alıyor, hatta bazı antlaşmalar Harran'daki meşhur Sin Tapınağı'nda yapıyordu. Bâbilliler döneminde "ilu şa ilâni" (tanrıların tanrısı), "şar ilâni" (tanrıların kralı) ve "bel ilâni" (tanrıların efendisi, rabbi) olarak adlandırılan ay tanrısı Sin, Harrânîler'in en büyük tanrısı olma özelliğini asırlar boyu devam ettirdi. Sin, Romalılar döneminde Harrânîler'ce "mar alâhe" (tanrıların efendisi, rabbi) olarak adlandırıldı. Harran'ın VII. yüzyılda müslümanlarca fethedilmesiyle İslâm kültürünün etkisi altına giren Harrânîler'in inanç sisteminde Sin hâlâ tanrılar sisteminin zirvesindeydi; bu dönemde de önceki devirlerdeki lakaplarına uygun olarak "ilâhü'l-âlihah" (tanrıların tanrısı) ve "rabbü'l-âlihah" (tanrıların rabbi) olarak adlandırıldı.

Harrânîler, Sin'in başkanlığındaki gök tanrılarını panteonunun yanı sıra ikinci dereceden önemli olan diğer tanrı ve tanrıçalara da inanç sistemlerinde yer verdiler. Harran teolojisinde bu tanrılar, genellikle Harran civarındaki toplumların tapındıkları tanrısallık güçlerdi. Meselâ çölkedeki Araplar tarafından yaygın olarak tapılan Lât ve Uzzâ, Mezopotamya bölgesinin bereket tanrısı Tammuz (Dumuzi), cin

ve şeytanlar tanrısı Şamal (Salûğa), şans tanrısı Gad, yağmur ve fırtına tanrısı Adad bunlar arasında sayılabilir.

Harrânîler'in ibadet sistemleri tanrılar adına kurban kesmek, adaklar adamak, mâbedlerde çok defa o tanrılara sembolize eden heykeller önünde çeşitli tapınma törenleri düzenlemek ve bu tanrılar adına yılın çeşitli zamanlarında bayram ve merasimler tertip etmekten ibaretti. Bundan başka büyü, sihir ve astroloji Harrânîler'in ibadetleri arasında önemli bir yer tutuyordu.

İslâmî dönemde yaşayan Harrânîler hakkında bilgi veren bazı kaynaklar, Harrânîler'in tarih boyunca sıkı sıkıya bağlı kaldıkları bu paganist yapının yanı sıra Ortaçağ'da yaşayan Harrânîler'in inanç sistemlerinde bir çeşit monoteizme de yer verildiğini ifade ederler. Buna göre Harrânîler, her şeyin üzerinde olan yüce bir yaratıcının varlığını kabul eder ve onu, "Hiç ölmeyendir, kötülük etmeyendir" gibi olumsuz niteliklerle tavsif ederlerdi. Harrânîler'ce "ilk sebep" olarak adlandırılan ve tam olarak kavranılamaz, tanımlanamaz olarak görülen bu yüce varlık sadece yaratma gibi önemli işleri yapan, yarattığı varlıklarla ilgili diğer işleri ise öbür tanrısallık güçlere bırakan bir varlıktır. Gök tanrılarını, bu yüce yaratıcı ile diğer varlıklar (özellikle insanlar) arasında aracı ilâhlar olarak görev ifa ederler. Ayrıca Ortaçağ'da Harrânîler, ilk sebep olan yüce varlıktan çıkan ve akıl, nefis, düzen, şekil, zaruret (bazı nüshalarda sûret, bk. *Livre des religions et des sectes*, II, 171) şeklinde sıralanan beş temel ilâhî unsura da inanırlardı. Harrânîler, yüce varlığın ve ondan zuhur eden bu aslı unsurların ancak birtakım vasıtalar sayesinde insanlarla ilişki kurabileceklerine inanır, bu vasıtalarını ise onlar adına inşa edilen tapınaklar ve bu tapınaklarda onları temsil eden putlar olduğunu kabul ederlerdi. Dîmaşkî ve Mes'ûdî gibi İslâm âlimleri eserlerinde bu tapınakları uzun uzadıya tasvir ederler.

Bir çeşit monoteist yaklaşım sayılabilecek bu telakkî Harrânîler'in Ortaçağ öncesi inançları arasında görülmemektedir. Ortaçağ Harrânîleri'nin inanç sistemlerindeki "ilk sebep" ve bundan zuhur eden aslı unsurlar tasavvuru ile Yunan kültürü ve özellikle Yeni Eflâtunculuk akımı arasında sıkı bir benzerlik görülmekte olup bu durumun Yeni Eflâtunculuk tesirinden ileri geldiği açıktır. Zira Harran ve civardaki bölgeler, milâttan önce IV.

yüzyılda Büyük İskender'in fetihleriyle Yunan hâkimiyeti altına girmiş ve sonraki dönemlerde Harran önemli bir Yunan ve Roma kolonisi haline gelmiştir. Öyle ki Abbâsiler döneminde yaşayan ünlü İslâm hukukçusu Ebû Yûsuf Harran'dan bahsederken buranın halkının Nabatîler (Sür-yânîce konuşan yerli halk) ve Rumlar'dan oluştuğunu söyler (*Kitâbü'l-Ĥarâc*, s. 40). Ortaçağ Harrânîleri'nin inançlarında Hermes, Agathodaimon, Asklanyus (Asclepius), Solon, Pisagor ve Eflâtun gibi eski Yunan kültüründe önemli yere sahip filozof veya mitolojik şahsiyetlerin peygamber olarak kabul edilmesi de Yunan kültürünün Harrânîler üzerindeki tesirini göstermektedir.

Şehristânî ve Abdülkâhîr el-Bağdâdî gibi İslâm âlimlerinin verdikleri bilgilere göre Ortaçağ'da yaşayan Harrânîler arasında âlemin ezeli olup olmadığı, yüce varlığın nasıl nitelenebileceği ve yüce varlığa tapınmadaki aracılardan olan mezhepler mevcuttu. Nitekim Şehristânî, "Ashâbü'l-heyâkil" ve "Ashâbü'l-eşhâs" adını verdiği iki Harrânî grubundan bahsederek bunların görüşlerini anlatır (*el-Milel*, s. 244 vd.). Yine bu dönemde Rûsiyyûn gibi bazı heretik mezheplerin varlığı da bilinmektedir (*el-Fihrist*, s. 326). Şehristânî'ye göre ölümden sonraki hayata inanmayan Harrânîler tenâsühü kabul etmektedirler. İbnü'n-Nedîm ve Şehristânî onların abdest alıp günde üç vakit namaz kıldıklarını kaydederler.

İslâmî dönemde Harrânîler oldukça parlak bir devir yaşadılar; müslüman idareciler, IX. yüzyıldan itibaren onlara inanç ve ibadetlerini serbestçe yapma imkânı tanındılar. Bu dönemden başlayarak Harrânîler'den birçok kişi İslâm coğrafyasının başlıca şehirlerinde ün kazandı ve çeşitli İslâm devletlerinde tıptan edebiyata, astronomiden tercüme faaliyetine kadar pek çok alanda parlak başarılar sergiledi. Mensup olduğu Harran paganizmi konusunda bazı teolojik görüş farklılıkları sebebiyle Harran'ı terkedip Bağdat'a göç eden ve orada tıp, felsefe gibi alanlardaki çalışmaları ve çeşitli dillerden Arapça'ya yaptığı çevirilerle tanınan Sâbit b. Kurre (ö. 288/901), tıp ve tarih alanlarında ün kazanan Sâbit b. Sinân (ö. 365/976), edebiyatçı Ebû İshak es-Sâbî İbrâhîm b. Hilâl (ö. 384/994), halifelerin saraylarına kabul edilmiş olan çok sayıdaki ünlü Harrânî'den birkaçıdır. Bunlardan birçoğu zamanla kendi geleneksel dinlerini bırak-

rak müslüman olmuş; Sâbit b. Kurre gibi bazıları ise bütün telkinlere rağmen paganist dinlerini terketmemiş, hatta zaman zaman yapılan münazaralarda hâretle paganizmin üstünlüğünü savunmuşlardır. Her türlü paganizmi temelden reddeden İslâm âlemi içerisinde yıldız ve gezegen kültüne dayalı paganist bir dini temsil eden Harrânîler'in böylesine şöhret ve saygınlık kazanmaları, dinlerinin gereklerini aşıktan yerine getirme serbestliğine sahip olmaları, o dönemde yaşayan müslüman ve gayri müslim yazarların dikkatlerinin onlar üzerinde yoğunlaşmasına sebep oldu. Böylece başta "milel ve nihâl" yazarları olmak üzere çeşitli alanlarla ilgilenen birçok ilim adamı, "Harranlı Sâbîler" adı altında Harrânîler'le ilgili bilgiler verdi.

BİBLİYOGRAFYA :

Ebû Yûsuf, *Kitâbü'l-Ĥarâc*, Kahire 1382, s. 40; Mes'ûdî, *Mürûcü'z-zeheb* (Meynard), IV, 61-71; İbnü'n-Nedîm, *el-Fihrist* (Flügel), s. 318-327; Birûnî, *el-Âşârü'l-bâkiye: The Chronology of Ancient Nations* (nşr. ve trc. C. E. Sachau), London 1879, s. 186-188, 314-318; Bağdâdî, *Uşûlü'd-dîn*, s. 324-325; Şehristânî, *el-Milel* (nşr. W. Cureton), London 1842, s. 180-181, 240-241, 244-251; a.e.: *Livre des religions et des sectes* (trc. D. Gimaret – G. Monnot), [baskı yeri yok] 1986, II, 171; Dimaşkı, *Nuĥbetü'd-dehr fi 'acâ'ibi'l-ber ve'l-bahr* (nşr. M. A. F. Mehren), St. Petersburg 1866, s. 39-47; Müsâ b. Meymûn, *Delâletü'l-hâ'irin: The Guide for the Perplexed* (trc. M. Friedlander), London 1947, s. 315-320; D. Chwolsohn, *Die Ssabier und der Ssabismus*, I-II, St. Petersburg 1856; S. Lloyd, "Excavations in the Harran Region", *Proceedings of the Twenty-Second Congress of Orientalists* (ed. Zeki Velidi Togan), London 1957, II, 73-82; J. B. Segal, "The Sabian Mysteries: The Planet Cult of Ancient Harran", *Vanished Civilizations: Forgotten Peoples of the Ancient World* (ed. E. Bacon), London 1963, s. 201-220; B. Dodge, "The Šabians of Harrân", *American University of Beirut Festival Book (Festschrift)* (nşr. F. Sarruf – S. Temim), Beirut 1967, s. 59-85; J. Hjärpe, *Analyse critique des traditions arabes sur les sabéens harraniens*, Uppsala 1972; Ramazan Şeşen, *Harran Tarihi*, Ankara 1993; Şinasi Gündüz, *The Knowledge of Life, The Origins and Early History of the Mandaean and Their Relation to the Sabians of the Qur'an and to the Harranians*, Oxford 1994, s. 125-192; a.mf., "Harranilerde Peygamberlik ve Harran'lı Bâbâ", *İnsan Bilimleri Araştırmaları: Yeni Harran Çevresi*, sy. 7-8 (1994), s. 3-16; a.mf., "Ay Tanrısı Sin Şehri: Harran, Tarihsel Bir Bakış", a.e., sy. 9-10 (1995), s. 80-96; M. Tardieu, "Šabiens coraniques et "šabiens" de Harrân", *JA*, CCLXXIV (1986), s. 1-44; Y. Marquet, "Sebéens et Ihwân al-şafa", *St.I*, XXIV (1966), s. 35-80; XXV (1966), s. 77-109; D. S. Margoliouth, "Harranians", *ERE*, VI, 519-520.

HARRÂR SEFERİ

(سَوِيَّةُ الْخَرَّارِ)

Hz. Peygamber'in
Kureyşliler'e karşı gönderdiği
ilk seriyelerden biri.

Resûl-i Ekrem'in Medine'ye hicretinden sonra başta Ebû Süfyân olmak üzere bazı müşriklerin, hicret eden Mekkelî hemşehrilerini himayeden vazgeçmeleri için ensara mektup yazması müslümanları tedirgin ediyordu. Hz. Peygamber, Medine çevresinden geçen Kureyş kabilesine ait kervanlar üzerine seferler düzenleyerek onları ekonomik açıdan baskı altına almayı ve böylece düşmanlıklarına karşılık vermeyi düşündü. Harrâr seferi, bu amaçla hicretten sonraki yedi-on altıncı aylar arasında düzenlenen üç seriyeyden biridir. Bu sefere kumandanına nisbetle Sa'd b. Ebû Vakkâs Seriyesi de denilmektedir.

Harrâr, Mekke ile Medine arasında Râbiğ sahil şehrinin doğusunda, Gadîr-i Hum ile Cuhfe'nin güneyinde, Mekke ile Medine'yi birbirine bağlayan yol üzerinde bir vadi olup bazı kaynaklarda yanlış olarak Hazzâz, Hazzâr (Şâmî, VI, 25-26), Hazâr (Ebû Zehre, II, 686-687) ve Hezâz (*Tecrid Tercemesi*, X, 132) şeklinde geçmektedir. Kaynaklar, Harrâr'ı Resûlullah'ın hicret yolculuğu esnasında uğradığı yerler arasında gösterir.

Hicrî 1. yılın Zilkade ayında (Mayıs 623) bir Kureyş kervanının Harrâr'dan geçeceğini öğrenen Hz. Peygamber, Sa'd b. Ebû Vakkâs'ı yirmi veya yirmi bir muhacirden oluşan bir birliğin başında Harrâr'a gönderdi. Diğer kaynakların aksine İbn Hişam seriyenin sekiz kişiden oluştuğunu kaydediyorsa da (*es-Sîre*, I, 600) birliğin altmış kişilik Kureyş kervanına karşı sevkedildiği dikkate alınırsa bu sayının gerçeği yansıtmadığı söylenebilir. Resûl-i Ekrem, seriyenin beyaz sancağını Mikdâd b. Amr'a (Mikdâd b. Esved) teslim etti. Yaya olarak yola çıkan birlik güvenlik sebebiyle gündüzleri gizlenip geceleri yürüdü; yola çıkışının beşinci gününün sabahı Harrâr'a ulaştı. Kureyş kervanının buradan bir gün önce geçtiğini öğrenen müslümanlar, Hz. Peygamber kendilerine Harrâr'dan ileriye gitmemelerini özellikle tembih ettiği için kervanı takip etmeyip Medine'ye döndüler.

Vâkıdî, İbn Sa'd, Belâzürî, Taberî ve İbn Hibbân bu bilgileri verirken İbn Hazm (*Çevâmî'u's-sîre*, s. 104) ve İbn Abdülber